

Милана Радић-Дугоњић (Београд)

Прилог проучавању инваријантних и варијантних обележја концепата емоција у српском и руском језику (на материјалу романа „Сеобе“ М. Црњанског и његовог руског превода)

✎ Кључне речи:
Језички концепти, смисао, језичка личности, шексти, џревод.

У раду су изнета кључна обележја концепта *вера* у књижевном делу и његовом преводу, као саставним деловима српске и руске језичке личности.

1. У лингвистичким истраживањима прошлог века запажа се тенденција да се као основни извор информација узима језик књижевног дела, односно да се лингвистичка истраживања заснивају на грађи ексцерпираној из књижевних дела. Наиме, све доскора сматрало се да се обрасци узорног језика у граматичком, синтаксичком, лексичком и стилистичком смислу налазе у лепој књижевности и да, према томе, језичке појаве поуздано могу бити проучаване управо на овом језичком узорку. Утицај који су на формирање овог узорног језика имали истакнути писци може се пратити и по томе што се каткада и сама периодизација језика одређивала према њиховом стваралаштву. Познато је, на пример, да је термин

„савремени руски књижевни језик“ подразумевао руски језик који се у хронолошком распону протезао „од Пушкина до наших дана“. Поред тога, примери из дела лепе књижевности, као што је познато, представљају главне изворе у картотекама на основу којих су састављани дескриптивни речници академијског типа. Репрезентативна дела лепе књижевности служила су, дакле, као извор бројних лингвистичких информација свих језичких нивоа, које су потом груписане по одговарајућим правилима у лексеми и лексичко-семантичке варијанте унутар речничких чланака.

2. Језик књижевног дела, међутим, може се посматрати и на други начин. Одабирање јединица од којих су саткани

Слика 2003

текстови унутар уметничког дела и њихово обједињавање у засебне смисаоне целине, представља радњу на којој се заснива стварање једног новог, засебног универзума са својим законима и својим редом ствари. Реч употребљена у функцији основног материјала од кога је саткан имгинарни свет уметничког дела, тако из дводимензионалне јединице са одговарајућим значењем – лексеме, прераста у вишедимензионалну сложену јединицу – концепт, која репрезентује одговарајуће смислове.

У нашем раду полазимо од мишљења да концепти, као јединице когнитивног нивоа језичке личности, представљају она чворишта од којих је саткана „језичка слика света“. Аналогно „језичкој слици света“, том замишљеном хипотетичком конструкту, чији се фрагменти уочавају у различитим когнитивним јединицама (гешталт-структурама, сценаријима, фрејмовима, ликовима) и концепти представљају отворене структуре. Појам концепта одговара представи о оним смисловима којима се служи човек у процесу мишљења а који одражавају садржај искуства и знања, садржај резултата целокупне човекове активности и процеса спознаје света у виду фрагмената знања. Концепти настају у процесу стварања информације о објектима и њиховим обележјима. То су подаци о ономе што јединка зна, претпоставља, мисли, замишља о објектима у свету. Све ове информације које су, дакле, садржане у концепту појављују се „на површини“, у вербализованом виду, у оквиру синтаксичких и асоцијативним

путем формираних структура¹⁾. Основни задатак при концептуалној анализи представља уочавање оних структура које чине обавезни део концепта. Као отворена вишедимензионална структура, језички концепт, наима, поред обавезног (инваријантног), поседује и променљиви (варијантни) део, који се модификује упоредо са развојем језика и уношењем у њега нових знања о свету.

Полазећи од становишта да се садржаји скривени у језику књижевног дела јасније и изразитије уочавају на фону његовог превода, као што и појаве у неком језику бивају видљивије ако се посматрају из перспективе другог језика, концептуалне садржаје истраживаћемо на материјалу оригинала и превода. Њихова анализа у нашем раду одвијаће се у правцу три типа релација: релације индивидуалне језичке личности писца у односу на општу језичку личност релације индивидуалне језичке личности преводиоца у односу на општу језичку личност и релације индивидуалних језичких личности писца и преводиоца.

3. У сложеној структури културних концепата у оквиру језичке личности посебно место припада систему емоција. Поља језичких концепата-емоција заузимају по својој сложености и свеобухватности водеће место међу основним системима човека у оквиру „језичке слике света“ стога што су сви остали системи (физичка перцепција, физиолошка стања, физиолошке реакције, жеље, мишљење и говор)²⁾ у мањој или већој мери уткани у овај систем. Рађајући се у средишту чо-

1) Овакво схватање елемената концепта у донекле упрошћеном виду, изнето је у књизи Ристић-Радић 1999. Искрпни преглед другачијих мишљења о елементима концепата могу се наћи у књизи КСКТ 1996.

2) Видети о томе у Апресјан 1995: 355–356.

вековог бића, у души односно срцу³⁾, емоције представљају човекову реакцију на дешавања у свету који га окружује. Миса она активност, односно процена важности дешавања претходи свакој емоционалној реакцији⁴⁾, па стога менталност представља један од кључних елемената у језичкој концептуализацији емоција. Она је посебно присутна у тројству *вере*, *љубави* и *наде*, које представљају три концепта категоријалног ранга. На скали вредности личности оне, према томе, заузимају највише место⁵⁾. Ментална и емоционална компонента у ова три језичка концепта, које се срећу како у њиховим основним значењима, тако и у целокупној полисемној структури, различито су заступљене. Код *љубави* доминира емоционалност стања над менталношћу, код *наде* су оба стања подједнако присутна, док је код *вере* доминантна менталност.

4. Предмет нашег рада представља анализа концепта *вера* у роману „Сеобе“ Милоша Црњанског (С 1978) и његовом руском преводу (Р 1978). У раду ћемо покушати да одговоримо на питање: могу ли се и у ком степену оригинал и превод, као творевине двају различитих, иако сродних језичких система и двеју култура, приближити управо својим доминантним концептуалним обележјима⁶⁾.

Елементе поља концепта *вера* у оригиналу и преводу истраживаћемо на материјалу глагола *веровајши/верийъ*, и парова *небо, небеса/небо, небеса* који уз концепте као што су *свейиња, анђео, ђаво, ірех, рај, йакао, бесмртносій* итд. припадају истом асоцијативном пољу⁷⁾.

5. У концепту *вера*, начињеном на основу лексикографске грађе⁸⁾ везане за основно значење, у српском језику уочавају се следеће компоненте: *мисаона активносій или сјање субјектіа (верује да), вредновање објектіа њо субјектіивном осећању субјектіа (верује слејо), њозиіивна усмереносій (вера у зрелосій народа), усмереносій на будућносій (веровајши у живој), иніензійейі (тврдо верује)*.

У језичкој слици света у оквиру руске језичке личности срећу се, пак, ове компоненте концепта *вера*: *жеља субјектіа која не њодлеже вредновању (веритъ в Бога, в народ), њозиіивна усмереносій (веритъ в успех), усмереносій на будућносій (веритъ в победу), иніензійейі (тврдо веритъ)*.

Не треба, међутим, губити из вида да је структура компоненти концепта *вера*, онако како је приказана у дескриптивној лексикографији, умногоме условљена идеолошким факторима, као и чињеницом да сваки речник у суштини представља ауторско дело. Као што показују руски примери, основним значењем глагола

- 3) По Апресјану све емоције имају као заједнички семантички примитив глагол *осећајши*. (Апресјан 1995: 356)
- 4) Видети о томе у књизи Миливојевић 2000: 14.
- 5) Вера, нада и љубав представљају три хришћанске врлине. На вери почивају све врлине, на њој се темељи *нада*, док је *љубав* врхунац свих врлина (Трнавац 2001: 473)
- 6) О смисаоној инваријантности текстова оригинала и превода видети у књизи Љвовска 1985
- 7) Видети о томе у СРСЈ 1980.
- 8) Утврђивање компоненти концепта начињено је на основу грађе из дескриптивних речника српског и руског језика РСКНЈ 1989, РМС 1967–1976, БТС 2000, СРЈ 1981–1984.

вериић обухваћене су и компоненте убеђености у њиховој оностраној, дожанској⁹⁾. Ове компоненте, према подацима добијеним на основу речника српског језика, реализују се у засебном значењу

Б. Вера се, за разлику од љубави и наде у првој књизи „Сеоба“ не појављује у непосредном језичком лику, већ је представљена глаголима веровајћи/вериић у исказима наратора који се односе на три кључна лика у роману – Вука, Аранђела и Дафину, односно у исказу везаном за Славонско-подунавски пук Вука Исаковича:

(1) „...**Веровао је да ће**, овога њуша, **доживећи** нешто што оне друге нису могле да му даду и **веровао је да мора њиховој** у његовом живоју неко доба у ком ће му **бити пријатно** и добро, лако, **као на небесима**, као што је његов **брат Вук веровао да мора негде бити** нека добра и красна земља, куда сви **ишеда** да се селе.“ (С 1978: 189)

(1а) „**Он верил, што** на сеј раз **ему дано изведат** нешто такое, чега он **раньше** **никогда** не **испытывал**, чега **другие** **женщины** не **могли** **ему** **дать**, **верил, што в его жизни наступит счастливая пора**, **когда** **ему** **будет** **приятно**, **легко** и **хорошо**, **как** **на** **небе**... **Подобно** **тому**, **как** **брат** **его Вук верил, што есть где-то** **добрая** **прекрасная** **земля**, **куда** **им** **всем** **следует** **переселиться**.“ (Р 1978: 168)

(2) „**Гадећи се сама себе**, она **никако није веровала** **да** **јој се** **ближи** **срђ**...“ (С 1978: 86)¹⁰⁾

9) За исказивање овог смисла у руском језику уз глагол вериић служи и глагол веровајћи, чија је сфера употребе ограничена на књишки стил.

10) Истицање масним словима у цитатима текстова – М.Р.Д.

11) Миливојевић 2000: 287

(2а) „**Противев** **самой** **себе**, **она** **все-таки** **еще** **не** **верила** **в** **приближение** **смерти**...“ (Р 1978: 84)

(3) „**Са** **ујорним** **ћушањем** **веровала је** **да** **ће** **је** **лекари** **сјасити** **и** **да** **ће** **се** **ојоравити**...“ (С 1978: 86)

(3а) „**В** **ее** **упорном** **молчании** **таилась** **вера**, **что** **врачи** **ее** **спасут** **и** **что** **она** **поправится**...“ (Р 1978: 86)

(4) „**Иначе**, **иоверова се**, **најпосле**, **у** **целом** **јолку** **да** **не** **иду** **на** **Турке**, **као** **пре**, **ће** **им** **се** **земља** **којој** **су** **шили**, **учини**, **здила**, **тајанствена** **и** **незнана**...“ (С 1978: 92–93)

(4а) „**И** **когда** **наконец** **весь** **полк** **до** **последнего** **человека** **убедился**, **что** **идет** **в** **поход** **не** **на** **турок**, **как** **прежде**, **солдат** **охватило** **глубокое** **уныние**, **и** **край**, **по** **которому** **они** **шли**, **показался** **им** **таинственным** **и** **неведомым**...“ (Р 1978: 91).

Глагол веровајћи у тексту (1) одражава два обележја концепта: *субјективноу уверености у њихови исход догађаја и интензивну жељу која у будућности доводи до њихови исхода*. Прво обележје истиче компоненту „мислити“ из сфере менталних процеса, глагола, док друго, потцртава компоненту „желети“, из сфере емотивног. Компонента „интензитет жеље“ истакнута везом глагола веровајћи са глаголом *морати* у безличном облику упућује на траг одраза магијског мишљења, по коме интензивна жеља може да утиче на дешавање у објективном свету¹¹⁾.

У тексту (1а) истакнута су следећа обележја концепта: *подређена улога субјекта и субјектова уверености у позициони исход догађаја у будућности*.

У текстовима (2) и (3) истакнути су одбијање наслућивања неаитивног исхода догађаја (2) и пасивна жеља субјекта у позициони исход догађаја (3). У оба текста истакнуте су компоненте карактеристичне за сферу емотивног, што глагол *веровати* приближава глаголима *слушати* (2) и *надавати се* (3).

У тексту (2а) истакнуто је *иренујно* одбијање наслућивања неаитивног исхода догађаја и пасивна жеља субјекта у позициони исход догађаја (3а). Прво обележје реализовано је спојевима глагола *верити* са партикулама *все-таки* и *еще*, док друго изражава метафора *вера таила*.

У тексту (4) безличним обликом перфективног глагола *поверова се* истакнута је компонента „знати“, која основни смисао радње дислоцира из сфере путивног у сферу фактичког. У тексту (4а) исти смисао изражава глагол *убедити* и фразеологизирани израз *до последнег човека*.

7. Убеђеност у постојање божанског, оностраног, као што смо рекли, представља кључно обележје концепта *вера* у српској и руској језичкој личности. У „Сеобама“ постоје бројни пасажии експлицитно посвећени религији и православљу. Тако Дафина лежи у постељи под старом Христовом иконом (С 1978: 81), на греди изнад њене постеље урезана су четири Христова слова (С 1978: 178), Аранђел посећује манастир у намери да измолви венчавање са снахом (С 1978: 192–193), Славонско-подоунавски пук крећући се

кроз непознате крајеве пролази кроз села која представљају директне призоре пакла (С 1978: 95–96). Једну од најсликовитијих сцена представља вечера код Комесара, где се Вук Исакович опире покатоличавању, штитећи свим средствима пред бискупом своје „слатко православље“.

Ако је на страницама „Сеоба“ категоријални концепт *вере* репрезентован глаголом *веровати*, док се сама реч *вера* експлицитно не помиње, дуж целог текста овог историјског и лирског романа присутно је *небо*. У истраживањима романескне структуре „Сеоба“, са становишта науке о књижевности, истицана је функција *неба* и његове симболичке представе *дескрајној њлавој круа са звездом*¹². Ми ћемо се, међутим, позабавити *небом* као језичким концептом, настојећи да његове кључне компоненте пратимо, примењеним методолошким поступком, пре свега кроз контакт српске и руске језичке личности.

8. На граматичко-семантичком плану реч *небо/небо* и у српском и у руском језику, како показују лексикографски извори, облик множине изражава суплетивним начином – *небеса/небеса*. Штавише, на међујезичком плану њихов формални лик у графичком облику је исти, док се на фонетско-фонолошком плану разликују. У сфери лексичког значења, међутим, ни руски, а ни српски речници не разграничавају ова два формална лика, изузев што се у рскнј, уз *небо* у значењу *бој*, *иредивалиши* *бојова* наводи квалификатор *честіо мн. небеса*. Оно што на семантичком плану речници не разграничавају, разграничава Руска граматика¹³, наводећи да *небеса* представљају

12) Видети о томе у студији Петковић 1988: 192–193; 198; 199; 201; 201; 310.

13) Руска граматика 1980: 502.

самосталну реч, *pluralia tantum*, која се у поетском језику употребљава у истом значењу у којем се употребљава *небо*. Погледајмо да ли диференцирање на лексичко-стилском плану прати диференцирање на концептуалном плану.

У релацији *небо/небеса* у српској језичкој личности *небеса* се срећу напоредо са *небом* у ограниченом броју гештALT-структура.: *удаљеност* (*до неба, небеса*); *граница* (*на седмом, деветом небу/небесима*); *зашићеност* (*у седмом, деветом небу/небесима*); *илајино* (*дерати небу/небеса*). Елемент концепта реализује и сценарио обожавачања: *скидати* (*све*) *звезде* (*бојове, свеце, громове*) *с неба* (*небеса*), који карактерише српску језичку личност.

У руској језичкој личности, пак, паралелна употреба речи *небо/небеса*, забележена у речницима, репрезентује сценарио обожавачања: *сойти с неба* (*небес*) *на землю*.

9. Елементи концепта *небо/небеса* у *Сеодама* јасно се уочавају онда када се појављују у оквиру истог текста:

(5) „...*Кад их Исакович ојомену да се йрашитају, они су срдитао желели да оститану. Неко време, у блеску оледала, њима се учини као да седе на небесима, међу звездама, на сјајним млечним йушевицама, њихајући се около. На свом йушлу лудом, йосле йрашине шито им је йојунила йрло, нос и усита... њима се учини сад да су у неком другом свейу... иако да је за вечерње небо, за најлеише накише, за дожански заокружене йруди, за шитину, заборав, довољно само исйружити руку, међу шим месечином одасјаним оледалима.*“ (С 1978: 127)

(5a) *В сверканих зеркал им вдруг представилось, будто они вознеслись на небо и сидят, легонько покачиваясь, среди*

звезд на мерцающем Млечном Пути. ...После пыли, забивавшейся в горло, нос и рот ... они вдруг вообразили, будто попали в другой, застывший навеки мир ... и стоит только протянуть руку к этим озаренным лунным светом зеркалам, и твоими станут прекрасные ожерелья, божественно округлые груди, вечернее небо, тишина и забвение.“ (Р 1978: 119)

(6) „...*Нейде, као и шити сјаја шито је ситајао на врху воћњака, изнад вароши, са звезданим небесима над собом, у шитами кровова шито су у дубини били йуни йолубова и ласита, мора да има нечеј небесној за њеја... Живейи йо својој вољи, без ове ситрашне здрке, идући за својим живитом, за који се и родио. Идући нечем ванредном, шито је као небо осећао да све йокрива и завршава.*“ (С 1978: 164)

(6a) „*Где-то, подобно этому радостному спону света, вспыхнувшему на фоне звездного неба над городом ... должна быть и для него какая-то небесная радость... Жить тем, необыкновенным, что, как небо, все покрывает и все завершает.*“ (Р 1978: 149)

(7) „*Буди су умирали од срдобоље, йо шитилама и ситајама, и йод ведрим, леденим небом, на шитрој земљи, йо којој се беше ухвитаила снежна кора... Навикнути да једно мисли и осећа, цео је йук слитио већ да од рита, од великој, ситрашној рита, у коме ће се йрославити, иситаћи, више нећо икад, уздићи се као до небеса, нема ни йовора.*“ (С 1978: 230)

(7a) „*Люди умирали от кровавого поноса по конюшным, по овинам и под открытым ледяным небом на застывшей земле с намерзшей толстою корою*

снега... Привыклие думать и чувствовать одинаково, все уже догадывались, что о великой войне, в которой их полк прославился, **вознесется до самих небес, нет и речи.**" (P 1978: 200)

(8) „Но док је по водама, где је било многио свећлосџи по површини земаљској, **небо било сасвим мрачно, бездано и невидљиво, десно, над равницама, црним и мрачним, над јусџим травмама, свећлела се небеса плава, видна, висока и звездана.**" (C 1978: 206)

(8a) „Но если над рекой и плавнями **небо было как черная непроницаемая бездна над мрачной, темной равниной, заросшей густой травой, здесь оно было синее, прозрачное, высокое и звездное.**" (P 1978: 181)

Као што показују наведени примери, *небо* и *небеса* различито се концептуализују у наведеним текстовима оригинала. *Небо* је ближе по *смайрачу* (5, 6), конкретизовано временом и *атмосфером* (5, 7), док су *небеса* удаљенија од по *смайрача* (7), *недостижна* (5), *сва* у *свећлосџи* (6). *Небо* и *небеса* се, чак и када се нађу једно крај другог, омеђени границама исте реченице, међусобно супротстављају образујући контраст (8). У преводу, међутим, у примерима (5a), (6a) и (8a) формалном лику *небо* приписана су концептуална обележја двају одвојених концепата.

10. Особену компоненту концепта *небеса* у изворнику одражавају спојеви *промене небеса*, *промене на небесима*, *променљивосџи небеса*:

(9) „Појурена, жуџа и сива, сама кожа и кости, једва је моџла да учини она чеџири корака од по *сџеле* до *прозора* са *решеткама*, где су је *наметџали* на *јасџуке*.

Оџуда је моџла да *плада* од *јуџра* до *мрака* по *реке*, *цветање* *осџрва* и ***промене небеса.***" (C 1978: 84)

(9a) „Сгорбившаяся, пожелтевшая и худая – кожа да кости – она с трудом делала четыре шага от постели к за решеченному окну, где ее усаживали на подушки.

Здесь она с утра до вечера наблюдала за током реки, цветением на островах и **облаками в небе.**" (P 1978: 83)

(10) „Кад се измени дрвеће, *прво* на обронку *видика*, *па* *зайим* и у околини, *када* им се *промени* и *земља* по *ноџама* и *ваздух*, *коџи* је *по *сџојао** *зрачан*, *хладан*, они се *снуждише* *сасвим*. ***Велике промене на небесима*** *дешаваху* се *прод њима...*" (C 1978: 93)

(10a) „Когда же изменилась растительность – сначала далеко на горизонте, а потом тут же, рядом с ними, - когда изменилась под ногами земля и воздух стал прозрачным и холодным, они и совсем пали духом. На их глазах совершались **великие перемены...**" (P 1978: 91)

(11) „...*Местџо райџа* у *којем* је *учесџиво*вао, он је *па *мџио** по *своје* *ходање* *џамо-амо*, као неко *бесмислено* *џума*рање *крод* *вреле*, *леџње* *ноџи* и *кишо*виџе *дане*, *не* *зайажајуџи* *сџање* *уџвр*ђења, *по* *ложаја* *вароџи*, *расџоред* *војске* *прџивникове*, *веџ* *само* *па* *дине* *бреџова*, *обале* *река*, *да* *ремове* ***променљивосџи небеса***, *пр*олеџњих, *леџњих* и *јесењих* *дана.*" (C 1978: 144)

(11a) „Из всей этой войны Вук Исакович запомнил лишь бесконечные метания, бессмысленные блуждения в знойные летние ночи и дождливые дни, когда не видишь положения городов, состояния крепостей, неприятельских позиций, а

видишь горные скаты, берега рек, акации и **изменчивое небо** летних и осенних дней.“ (Р 1978: 133)

На основу ове компоненте *небеса* тако у језику „Сеоба“ постају митологема, огледало оностраног, фон на коме се читавају судбинска догађања¹⁴⁾. Није случајно што је управо Дафини¹⁵⁾ дато да види својим очима које су „*крујине и модре, доје зимској, чистјој, вечерњој неба*“ (С 1978: 51) те *ѝромене небеса*.

У руском тексту, међутим, *ѝроменљивост небеса* потпуно је изостављена. Изостављањем једног од елемената синтаксичких спојева, било да се ради о *ѝромени* (9а) или о *небесима* (10а), потпуно се трансформише основни смисао текста, док се у примеру (11а) вишедимензионална структура своди на дводимензионалну слику.

11. *Небо и небеса* представљају у језику „Сеоба“, према томе, два засебна концепта, обухваћена пољем концепта-класификације *вера*. У нашој анализи истакли смо само њихова основна обележја. Ови концепти се, међутим, диференцирају и према компонентама као што су: *удаљеност од земље, воде; колорит; свећлост; однос гео/целина* итд. Њихова детаљна анализа, иако изузетно битна за лингво-културолошка истраживања, међутим, знатно превазилази оквире нашег рада.

Непостојање системске повезаности међу компонентама концепата у тексту превода, које је у нашем раду само назначено, покреће и питање преводљивости ових смислова, чак и код блискосродних словенских језика и култура.

328

summary

Σ **An addition to the research of invariant and variant characteristics of the concepts of emotions in Serbian and Russian languages (based on the material of the original novel *Migrations* by Milosh Crnyansky and it's Russian translation)**

A special place in the complex structure of cultural concepts in the language personality frame belongs to the system of emotions. Primary place in means of complexity and universality among the basic systems in the “linguistic image of the world” – among which the physical perception, physiological conditions, physiological reactions, wishes, intellect, speech, etc. (Y. Apresyan) are distinguished.

The subject of this article is the analysis of the basic characteristics of the field of categorical concept of *faith*: relations of individual (author's) and collective Serbian language personality, relations of individual (translator's) and collective Russian language personality, and also the relations between the two language personalities (of author and of translator).

14) Видети о томе у СМ 2001: 374.

15) Етимологија имена јунакиње указује на његово митско значење, изражено кроз опозицију *небо-вода*: Дафина – нимфа Дафна, ћерка речног бога Пенеја, РСР 1979.

Литература

- Апресјан 1995: **Апресјан, Ју. Д.** Интегрално описание языка и системная лексикография, Избранные труды. – Москва. – Том 2. – 766 с.
- БТС 2000: Большой толковый словарь русского языка. – Санкт-Петербург. – 1536 с.
- Караулов 1987: **Караулов, Ю. Н.** Русский язык и языковая личность. – Москва. – 262 с.
- КСКТ 1996: **Кубрякова, Е. С.**... Краткий словарь когнитивных терминов. – Москва. – 245 с.
- Львовска 1985: **Львовская, З. Д.** Теоретические проблемы перевода. – Москва. – 232 с.
- Миливојевић 2000: **Milivojević, Z.** Emocije. – Novi Sad. – 672 s.
- МСЛ 1974: **Лалевих, М. С.** Синоними и сродне речи српскохрватског језика. – Београд. – 111 с.
- Петковић 1988: **Петковић, Н.** Сан Вука Исаковича (О песничкој структури ‘Сеоба’. – Београд.
- Ристић, С.; Радић-Дуговић, М. 1999: **Ристић, С.; Радић-Дуговић, М.** Реч. Смисао. Сазнање. – Београд,
- РМС 1967–1976: Речник српскохрватског књижевног језика. – Матица српска. – Нови Сад. – Том 1–6.
- РСКНЈ 1989: Речник српскохрватског књижевног и народног језика. – Београд. – књ. XIV.
- РСР 1979: **Клаић, В.** Rječnik stranih riječi. – Zagreb. – 1456 s.
- Руска граматика 1980: Русская грамматика. – Москва. – Том 1–2.
- Р 1978: **Црњански, М.** Переселение (перевод с сербскохорватского И. Дорбы). – Москва. – кн.1. – 220 с.
- С 1978: **Црњански, М.** Сеобе. – Београд. – књ.1. – 251 с.
- СМ 2001: Словенска митологија, енциклопедијски речник. – Београд.
- СРЈ 1981–1984: Словарь русского языка. – Москва. – Том 1–4.
- СРСЈ 1980: **Јовановић, Р.; Атанацковић, Л.** Систематски речник српскохрватског језика. – Матица српска. – Нови Сад. – 1417 с.
- Трнавац 2001: **Трнавац, Р.** Елементи концепта ‘наде’ као хришћанске врлине. – In.: Српски језик. – Београд. – бр.6/1–2. – 469–478 с.

329